

Helena Antonina Maria Willman-Grabowska

ur. 4 stycznia 1870 r. w Warszawie, zm. 31 października 1957 r. w Krakowie. Pierwsza kobieta w historii UJ z tytułem profesora zwyczajnego (1937), wykładowca paryskiej Sorbony, twórczyni polskich studiów indianistycznych, współautorka studiów iranistycznych

członek korespondent PAU (1945), sekretarz (1935) i przewodnicząca (1948-52) Komisji Orientalistycznej PAU, członek Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego i Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, Société Asiatique i Société Linguistique we Francji, członek honorowy L'Association Française des Amis de l'Orient członek tajnego Towarzystwa Pedagogicznego (1903-05), członek-założyciel oraz członek zarządu Polskiego Związku Nauczycielskiego w Warszawie (1905-1908), w latach 1927-1950, i od 1956 do śmierci członek Związku Nauczycielstwa Polskiego w Krakowie (Ankieta personalna H. Willman-Grabowskiej, 1956)

biegła znajomość języków: francuski, rosyjski, niemiecki, angielski, sanskryt (w czytaniu tekstów), hindi, drawidyjski, łacina, greka. Słabsza znajomość włoskiego, czeskiego i hiszpańskiego (Ankieta personalna H. Willman-Grabowskiej, 1956)

odznaczenia: Honorowa odznaka za Walkę o Szkołę Polską, odznaczona za długoletnią pracę na Uniwersytecie

Przed wyjazdem z Polski (1870-1909)

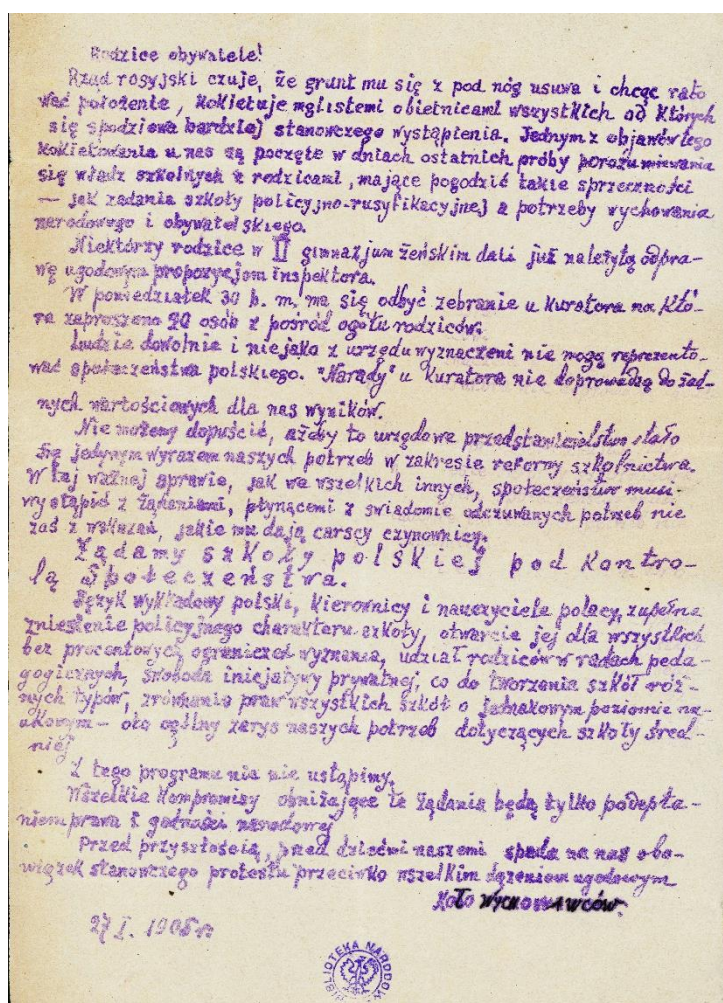
1) Portret Profesor Heleny Willman-Grabowskiej (fotografia na papierze, z rękopisu 12519. Fotografie różnych osób z papierów Krystyny Stachowskiej). Zbiory specjalne. Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie.

http://pauart.pl/app/artwork?id=BZS_RKPS_12519_k_1_18 (27.12.2017)

„Z dzieciństwa mojego pamiętam tylko pogrzeby młodszego rodzeństwa, pożar naszego domu i gorzkie uwagi Ojca” – pisze Helena Willman-Grabowska w ostatnim, najbardziej szczegółowym z napisanych przez siebie życiorysów, które się zachowały w archiwach UJ¹. Jej ojciec, Józef Grabowski, powstaniec styczniowy, (Śródka, 1998, str. 485) „małym chłopcem został bez rodziny ani środków do życia”. Ojciec – pisze dalej uczona- był niechętny jej kształceniu („nauka dla chłopców, dla dziewczyny zamęcie i gospodarstwo”), natomiast do zdobywania wykształcenia małą Helenę inspirowały mama Elżbieta (z domu Lipińska) i babka (Życiorys Prof. dr Heleny Willman-Grabowskiej, Profesora zwyczajnego w st[anie] sp[oczynku] UJ, Kraków, 1956, str. 1). Z okresu nauki w II gimnazjum żeńskim w Warszawie, które ukończy z wyróżnieniem w 1886, nastoletnia Helena zapamiętała Różę Luksemburg „małą,

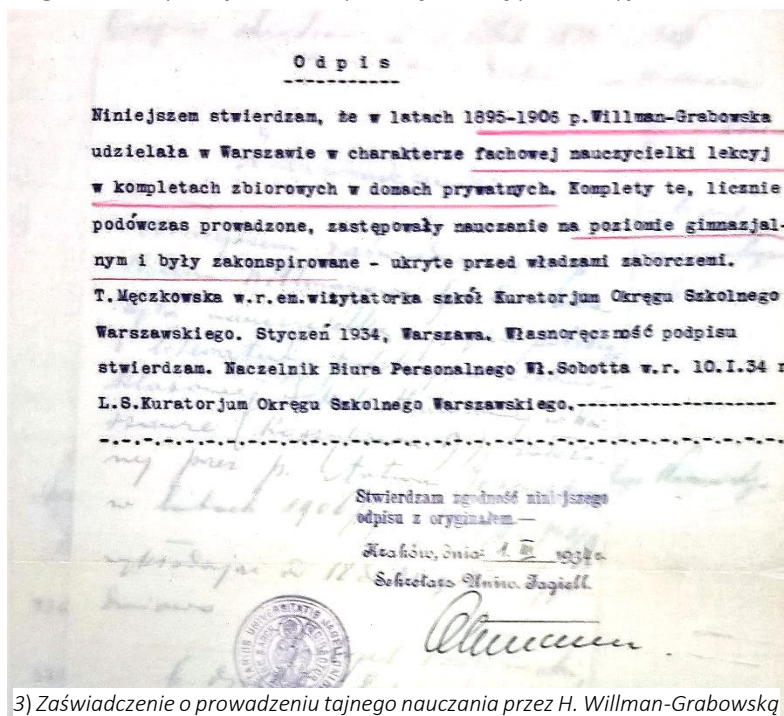
¹ W teczce osobowej archiwum UJ (sygn. Sil 619) zachowało się kilka życiorysów Heleny Willman Grabowskiej, z różnych okresów i o różnej szczegółowości.

zdolną i śmiałą” dziewczynkę z niższej klasy, z którą była w bliskich relacjach, aż do jej wyjazdu (Życiorys Prof. dr Heleny Willman-Grabowskiej, Profesora zwyczajnego w st[anie] sp[oczynku] UJ, Kraków, 1956, str. 1). Pod rosyjskim zaborem Helena rozpoczyna pracę jako nauczycielka już w wieku 17 lat, w 1887 r., najpierw we Włocławku, a od 1888 r. w Warszawie. Tu pracuje w różnych miejscach, ucząc różnorodnych przedmiotów: na pensji Heleny Paprockiej jest nauczycielką języka francuskiego (1888-1898), w 2 gimnazjum żeńskim (1889-1905) oraz w kilku szkołach męskich uczy języka polskiego (Ankieta personalna H. Willman-Grabowskiej, 1956). Prowadzi Kursy dla Wychowawczyń (1906-1912) (Ankieta personalna H. Willman-Grabowskiej, 1956) w związku ze swoją działalnością w Kole Wychowawców (patrz niżej). Jednocześnie doksztalca się „na tajnych wykładach” oraz „z zamiłowania” studiuje matematykę (Życiorys Prof. dr Heleny Willman-Grabowskiej, Profesora zwyczajnego w st[anie] sp[oczynku] UJ, Kraków, 1956, str. 1). Stara się, z poparciem profesorów Jefima F. Karskiego oraz Jana Baudouina de Courtenay, o możliwość złożenia egzaminu państwowego, jednak ówczesny minister oświaty Głazow z Petersburga nie zgadza się na to (Życiorys Prof. dr Heleny Willman-Grabowskiej, Profesora zwyczajnego w st[anie] sp[oczynku] UJ, Kraków, 1956, str. 1), przerywa więc studia. Od 1886 do 1908 r. prowadzi „tajne nauczanie na kompletach wieczornych dla robotników” jako nauczycielka literatury i języka

2) Odezwa Koła Wychowawców z 27 stycznia 1905 r. Autorzy zwracają się do rodziców „w II gimnazjum żeńskim”, w którym uczyła się i pracowała H. Willman-Grabowska: „Żądamy szkoły polskiej pod kontrolą społeczeństwa. Język wykładowy polski, kierownicy i nauczyciele Polacy, zupełne zniesienie policyjnego charakteru szkoły, otwarcie jej dla wszystkich bez procentowych ograniczeń wyznania, udział rodziców w radach pedagogicznych, swoboda inicjatywy prywatnej co do tworzenia szkół różnych typów [...]. Z tego programu nie ustąpimy”. Nowa Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona: <https://polona.pl/item/rodzice-obywatele-inc-rzad-rosyjski-czuje-iz-grunt-mu-sie-z-pod-noq-usuwa-i-chcac,OTcwMzc1Nw/0/#item> (31.12.2017)

polskiego. „Należałam do tzw. «postępowców»² - pisze w życiorysie – i zajmowałam się bardzo czynnie oświatą dla dorosłych, zwłaszcza dla robotników, których należało uświadamiać społecznie” (Życiorys Prof. dr Heleny Willman-Grabowskiej, Profesora zwyczajnego w st[anie] sp[oczynku] UJ, Kraków, 1956, str. 1). Ta działalność wiązała się z jej przynależnością do tajnego Towarzystwa Pedagogicznego, założonego w 1903 r. przez Stanisława Karpowicza (1864-1921), pedagoga i działacza społecznego oraz ze współdziałaniem z tajnym Kołem Wychowawców. Działalność obu tych organizacji polegała na czynnej walce o polską szkołę pod rosyjskim zaborem, przy czym Towarzystwo stawiało przed sobą cel „ogólnospołeczny” oraz koncentrowało się na przygotowaniu reformy programów szkół prywatnych. Jego członkowie byli „propagatorami walki i ideologami twórczości” (Orsza-Radlińska, Towarzystwo Pedagogiczne., 1934, str. 114). Szersza zewnętrzna działalność Koła, na przykład organizowanie wieców i drukowanie odezw i

3) Zaświadczenie o prowadzeniu tajnego nauczania przez H. Willman-Grabowską w Warszawie, w latach 1895-1906. Odpis z oryginału. Archiwum UJ,teczka osobowa sygn. Sil 619.

ulotek, rozpoczęła się w 1904³. a ostatecznie zawiodła do ogólnego strajku szkolnego. „Spośród instytucji założonych pod firmą Towarzystwa Pedagogicznego najdłużej (do r. 1911) przetrwały Kursy dla Wychowawczyń, ujawnione w r. 1906 pod firmą H. Willman-Grabowskiej” (Orsza-Radlińska, Towarzystwo Pedagogiczne., 1934, str. 122). Willman-Grabowska współorganizowała w 1905 r. strajk szkolny, między innymi z Karpowiczem, Ludwikiem Krzywickim (1859-1941) marksistowskim myślicielem, socjologiem i politykiem i Julianem Marchlewskim (1866-1925),

² Postępowe nauczycielstwo polskie z tamtego okresu dążyło do ustanowienia szkoły polskiej, „drogą systematycznej i wytrwałej walki”. Przeciwwstawiani byli tzw. „ugodowcom”, którzy w tej sprawie próbowali układać się z władzami zaborcy na zasadzie kompromisu, wystosowując do nich memoriały.

³ Dzisiejszy czytelnik – pisze H. Orsza-Radlińska w 1934 r. – z trudem uprzytomnia sobie znaczenie odezw w tamtych czasach. Prasa była skrupowana cenzurą. Wydawnictwa nielegalne [...] pojawiały się rzadko [...], dlatego odezwa była ważnym orężem. Ośmielała, podniecała. (Orsza-Radlińska, Koło Wychowawców, 1934, str. 77)

działaczem ruchu robotniczego. „Zorganizowana młodzież zażądała szkoły polskiej, tj. z językiem wykładowym polskim. Opuściła szkoły rządowe. Ja opuściłam gimnazjum. Wypadło to w okresie bardzo ciężkim. Męża w owym czasie straciłam, starsze dziecko miało trzy lata, młodsze parę tygodni” (Willman-Grabowska, Życiorys (Archiwum UJ,teczka osobowa, sygn. Sil 619), marzec 1956, str. 2). O mężu , Czesławie Aleksym Willmanie (1869-1922) pojawiają się sprzeczne informacje; niekiedy miał być znanym warszawskim przemysłowcem (Śródka, 1998, str. 485), innym razem – księgowym. W zachowanych w Archiwum UJ dokumentach, sama Willman-Grabowska nie pisze nic o zawodzie wykonywanym przez męża. Starszy syn, Wacław (1902-1908) zmarł w dzieciństwie. Córka Elżbieta Willman (1905-1985)⁴, pracowała w Instytucie Romanistyki jako lektor języka francuskiego. Willman-Grabowska, po rezygnacji ze studiów matematycznych, pozostaje przy swoich zainteresowaniach językoznawczych „za usilną i serdeczną zachętą prof. Baudouina de Courtenay” (Curriculum vitae Prof. dr H. Willmanowej-Grabowskiej, 16 czerwca 1949, str. 1). W 1905 przyczynia się do założenia jawnej organizacji, Polskiego Związku Nauczycielskiego. W ustawie założycielskiej mowa o następujących celach Związku: „Praca nad doskonaleniem polskiego szkolnictwa i wychowania pozaszkolnego; wprowadzanie zdrowych i racjonalnych zasad pedagogicznych oraz idei bezpłatnego nauczania; obrona i popieranie interesów polskiego stanu nauczycielskiego” (Drogoszewski, 1934, str. 253). Związek wydawał także prace z dziedziny metodyki różnych przedmiotów nauczania⁵. W roku 1908 (jak pisze sama w ankiecie personalnej (Ankieta personalna H. Willman-Grabowskiej, 1956)) lub 1909 (jak podaje większość źródeł) Willman-Grabowska opuszcza kraj z trzyletnią podówcza córką, udając się na studia zagranicę. Pozostaje zagranicą nieprzerwanie do 1927 r..

Studia za granicą, praca naukowa w Paryżu i Krakowie (1909-1947)

Helena Willman-Grabowska to „pierwsza kobieta w historii Uniwersytetu Jagiellońskiego z tytułem profesora zwyczajnego” (Czekalska i Kuczkiewicz-Fraś, Helena Willman-Grabowska: orientalistka – uczona – popularyzatorka, 2014, str. 13), faktyczna założycielka szeroko rozumianych studiów nad

⁴ W ankiecie personalnej, złożonej 26 marca 1956 (Archiwum UJ,teczka osobowa H. Willman-Grabowskiej, sygn. Sil 619), H. Willman-Grabowska pisze, że córka ukończyła konserwatorium muzyczne oraz szkołę muzyczną im. Żeleńskiego (w Krakowie). W czasie okupacji uczestniczyła w tajnym nauczaniu oraz prowadziła chór młodzieży wiejskiej, a po wojnie pracowała w UJ (Ankieta personalna H. Willman-Grabowskiej, 1956).

⁵ W pierwszej z serii takich prac zbiorowych, zatytułowanej *Prądy w nauczaniu języka ojczystego* (Warszawa 1908) wprowadzający tekst (ss. 1-13) na temat znaczenia języka jako przedmiotu nauki szkolnej napisał J. Baudouin de Courtenay, a H. Willman-Grabowska zamieściła (ss. 201-206) pracę pt. *Próba rozbioru literackiego oraz pojęcie o sonecie*.

językami, kulturą i cywilizacją Indii oraz współzałożycielka studiów iranistycznych w Polsce. W swoich pracach naukowych zajmowała się nie tylko wyżej wymienionymi obszarami; z okresu „warszawskiego” pozostały jej zainteresowania polonistyczne, zajmowała się komparatystyką literacką, problematyką z dziedziny religioznawstwa czy studiów społeczno-kulturowych oraz tłumaczeniem literatury. W najwcześniejszym ze swych życiorysów (z ok. 1927 r.?) Willman Grabowska pisze, iż studiowała najpierw uniwersytetach w Bernie i Lozannie (1909-11), gdzie złożyła egzaminy doktorskie z literatury porównawczej (Curriculum vitae Heleny z Grabowskich Willmanowej, niedatowane (1927?)). Dwie prace doktorskie z tamtego okresu: *Le romantisme comme décadence littéraire* oraz *Mérimée et la littérature russe*, nie zostały wydane drukiem (Życiorys Prof. dr Heleny Willman-Grabowskiej, Profesora zwyczajnego w st[anie] sp[oczynku] UJ, Kraków, 1956, str. 2). Od 1911 r. studiowała gramatykę porównawczą oraz języki i cywilizacje indoirañskie w Paryżu. Na Sorbonie (École pratique des hautes études) oraz w Collège de France, szacownej instytucji, w której w 1814 r. stworzono pierwszą w Europie katedrę sanskrytu, Willman-Grabowska studiowała pod kierunkiem takich uczonych jak Louis Finot, Alfred Foucher, Sylvain Lévi i Antoine Meillet. W latach 1920-1927 wykładała na Sorbonie (École pratique des hautes études). Uczona wspomina paryską nominację na wykładowcę sanskrytu oraz pali (język tekstów buddyjskiego kanonu) jako „najzupełniej odosobniony przypadek mianowania na wyższe – naukowe stanowisko urzędowe 1) kogoś spośród cudzoziemców [...] 2) kobiety [...]; 3) osoby nie tylko że nie naturalizowanej, ale wyraźnie podkreślającej swoją przynależność polską; 4) osoby ani zamożnej, ani ustosunkowanej, ani też o cokolwiek kiedy proszącej” (Życiorys Prof. dr Heleny Willman-Grabowskiej, Profesora zwyczajnego w st[anie] sp[oczynku] UJ, Kraków, 1956, str. 3). W 1921 r., we współautorstwie z Meillem, stworzyła podręcznik akademicki *Grammaire de la langue polonaise*. Jest też autorką praktycznych gramatyk: polskiej dla Francuzów oraz francuskiej dla Polaków (*Méthode de polonais. Grammaire et exercices*, 1922, 1929; *Méthode de français à l'usage des Polonais. Grammaire, exercices et lectures*, 1926) (Czekalska, Helena Willman-Grabowska (1870-1957), 2000, str. 225).

W latach 1922 i 1923 francuskie Ministerstwo Oświaty powierzyło jej misję, której celem było działanie na rzecz współpracy naukowej oraz uniwersyteckiej między Francją a innymi krajami. Willman-Grabowska odwiedziła podówczas Warszawę i Kraków (Życiorys Prof. dr Heleny Willman-Grabowskiej, Profesora zwyczajnego w st[anie] sp[oczynku] UJ, Kraków, 1956, str. 3).

Doktorat es-lettres uzyskany przez Polkę w Paryżu. Rodaczka nasza, profesor Helena Willman - Grabowska, wykładająca obecnie na Uniwersytecie Jagiellońskim sanskryt i filologię indyjską, uzyskała w Sorbonie paryskiej doktorat państwowy es Lettres, po raz pierwszy udzielony Polce, po przedstawieniu jury dwóch tez. Pierwsza z nich p. t. »Le locatif dans le Rig Veda« stanowi tezę dodatkową; druga, teza główna p. t. »La composition nominale dans le Satapatha Brahmana«, jest bardzo obszerną pracą w dwóch częściach, ze szczegółowym wykazem wszystkich wyrazów złożonych, zawartych w tym tekście. Została ona przyjęta przez jury w wysokim uznaniem.

4) Fragment informacji o zdobyciu francuskiego doktoratu państwowego przez H. Willman-Grabowską. „Gazeta Lwowska”, 12.02.1929, nr. 35, r. 119, dział „Nauka-literatura-sztuka”, s. 5.
<https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/45132/edition/39573/content?ref=desc> (28.12.2017)

Kolejnym etapem naukowego rozwoju Willman-Grabowskiej było uzyskanie, w 1928, doktoratu państwowego (doctorat ès lettres), który we Francji był wówczas najwyższym tytułem naukowym przyznawanym w humanistyce. Tytuł ten zdobyła na podstawie prac językoznawczych: *Le locatif dans le Rigveda* (1928) oraz dwuczęściowej pracy zatytułowanej *Les composés nominaux dans le Śatapathabrāhmaṇa*. (1927, 1928). Było to na tyle ważne wydarzenie, że doniosła o nim „Gazeta Lwowska” (1811-1939), popularny polski dziennik o ponadstuletniej tradycji (ilustracja 4) Ponadto, około 1919 r., Willman-Grabowska podjęła kroki w celu rozpoczęcia procedury habilitacyjnej w Krakowie. Píše o tym Baudouin de Courtenay (1845-1929), w

latach 1894-99 prowadzący w UJ Katedrę Językoznawstwa Porównawczego, w liście z 1919 r., skierowanym do Jana M. Rozwadowskiego (1867-1935), swojego kolegi i przyjaciela, który po nim objął tę samą katedrę⁶. Być może gorąca rekomendacja wychowanki przez profesora Silvain Lévięgo⁷, o której wspomina w tym samym liście Baudouin de Courtenay sprawiła, że gdy w 1923 r. Paryż odwiedzili Kazimierz Morawski (1852-1925), ówczesny rektor UJ i prezes Polskiej Akademii Umiejętności oraz Jan M. Rozwadowski, spotkali się z Willman-Grabowską, namawiając ją do powrotu do Polski. Według ich zapewnień miała objąć katedrę po Leonie Mańkowskim (1858-1908), rozszerzyć studia indianistyczne oraz stworzyć nieistniejące jeszcze studia iranistyczne.

⁶ M. Skarżyński, „Nieznane listy Jana Baudouina de Courtenay do Jana M. Rozwadowskiego.” *LingVaria*, tom 1, nr 5, pp. 205-232, 2008. O sprawie tej pisze J. Baudouin de Courtenay w liście z dnia 20 IX 1919 r., przedstawiając ją następująco (s. 228-229): *Zwróciła się do mnie pani Helena Willman-Grabowska z prośbą, ażebym zainicjowałem jej habilitację w Krakowie. Wybrała drogę całkiem niewłaściwą, bo 1) ja nie jestem sanskrynistą [sic!]; 2) jestem już tylko „honorowym”, tj. wyrzuconym za nawias życia uniwersyteckiego; 3) siedzę w Warszawie, a nie w Krakowie. Radziłem jej, ażeby się zwróciła bezpośrednio do Kochanego Pana Kolegi. Zdaje mi się tylko, że jest ona istotnie gruntowną znawczynią sanskrytu, nad którym pracuje intensywnie od r. 1911. Pisał też do mnie w jej sprawie profesor paryski Sylvain Lévi, bardzo gorąco ją polecając.*

⁷ Ibidem, fragment przekładu z francuskiego listu S. Lévięgo do J. Baudouina de Courtenay, s. 229, p. 53: *Mam honor zwrócić Pańską życzliwą uwagę na prace i tytuły pani Willman-Grabowskiej. [...] Dzięki pracy, wytrwałości i nieustającemu zapałowi zapoznała się z całą problematyką indologii, doskonale włada językiem, czyta i tłumaczy teksty tak klasyczne, jak i wedyjskie; zapoznała się z religiami, archeologią, chciała nawet poznać wczesne promieniowanie cywilizacji indyjskiej, szczególnie na Azję Środkową i Chiny.[...] Gorąco pragnę, aby pani Willman-Grabowska mogła znaleźć w swej przywróconej do życia ojczyźnie zatrudnienie godne jej wiedzy i zdolności.*

PIERWSZA PROFESORKA NA UNIWERSYTECIE JAGIELLOŃSKIM

Było to przed kilku laty. Wpadł mi przypadkowo w ręce „Kurjerek” krakowski, a w nim obok fotografii tak zamazanej, że trudno było rozpoznać, kogo przedstawiać miała, krótki artykuł o sukcesach uczonej Polki zagranicą i wiadomości o mianowaniu dr. Heleny Willman-Grabowskiej profesorem Sorbony w Paryżu na katedrze sanskrytu i literatury indyjskiej.

Czytałam raz, jeden, drugi, wpatrywałam się w zamazaną fotografię — i dusza mi rosła, że Polka została mianowana profesorem Sorbony i to w Paryżu, który tak niechętnie dopuszcza kobiety (a cóż dopiero — cudzoziemki!) do udziału w życiu naukowym i politycznym. Myślałam przytem: — Czyżby to naprawdę była nauczycielka nasza, kochana p. Helena Grabowska? która umiała, mimo szpiełowskich metod rosyjskiego gimnazjum, rozpaść w naszych sercach zamilowanie do historii i literatury polskiej... Wyszła potem zamaz za Willmana — imię, oba nazwiska zgadzają się... Ona, czy nie ona?

Zamazana fotografia nie umiała dać odpowiedzi.

Dwa lata temu na pierwszą wiadomość, że dr. Willman-Grabowska została mianowana docentem Uniw. Jagiellońskiego, pośpieszyłam do niej z bijącym sercem: ona — czy nie ona?

Ona! ta sama, pełna inteligencji twarz, ten sam subtelny, zlekka ironizujący uśmiech — ta sama! tylko głowę jej przyprószyła trochę siwizna...

Dr. Helena Willman-Grabowska.

5) Fragment artykułu M. Mossoczowej. "Bluszcz. Społeczno-literacki Ilustrowany Tygodnik Kobiety" Warszawa, 4 stycznia 1930, nr 1. s. 12.

http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/applet?mimetype=image%2Fxdjvu&sec=false&handler=djvu.html&content_url=%2FContent%2F103033%2FBluszcz+1930+nr1.djvu&p=7 (31.12.2018)

Ostatecznie badaczka zdecydowała się na powrót do Polski w październiku 1927 r. (Życiorys Prof. dr Heleny Willman-Grabowskiej, Profesora zwyczajnego w st[anie] sp[oczynku] UJ, Kraków, 1956, str.

4). Pomimo wcześniejszych obietnic uzyskania tytułu profesora zwyczajnego w ciągu dwóch lat od rozpoczęcia pracy w UJ, panujący w tym czasie kryzys w Polsce pozwolił władzom Uczelni znaleźć fundusze jedynie na wykłady zlecone. Gdy w 1928 r.

zdobyła tytuł doktora ès lettres „za dwie prace z dziedziny językoznawstwa i indianistyki” (Życiorys Prof. dr Heleny Willman-Grabowskiej,

Profesora zwyczajnego w st[anie] sp[oczynku] UJ, Kraków, 1956), „Rada Wydziału Filozoficznego UJ, na wniosek profesorów

Tadeusza Kowalskiego, K[azimierza] Nitscha i J.M. Rozwadowskiego, powołała ją na Katedrę Sanskrytu i Filologii Indyjskiej”

(Czekalska i Kuczkiewicz-Fraś, Helena Willman-Grabowska: orientalistka — uczona

— popularyzatorka, 2014, str. 18).

Profesorem nadzwyczajnym mianowano ją 19 listopada 1929 r. (Milewski i Pobożniak,

1964). Zarówno uzyskanie francuskiego doktoratu państwowego, jak i fakt nadania Willman-Grabowskiej profesury uniwersyteckiej komentowano w postępowej prasie kobiecej (ilustracja 5).

Na „obiecane już po dwóch latach uzwyczajnienie” czekać musiała do 14 września 1937 r., z uwagi na represje „za podpisanie protestu przeciwko złemu traktowaniu więźniów w Berezie Kartuskiej”

(Czekalska i Kuczkiewicz-Fraś, Helena Willman-Grabowska: orientalistka — uczona —

popularyzatorka, 2014, str. 18). Działalność naukowo-badawczą, dydaktyczną i organizacyjną w tym okresie najlepiej oddają jej własne słowa z życiorysu napisanego w 1956 r.:

Zorganizowałam bibliotekę indianistyczną, nabywając⁸ księgozbiór po prof. Mańkowskim [przy wielkich trudnościach, a dużym wkładzie pracy osobistej]. Rozszerzyłam studium sanskrytu przez wprowadzenie wykładów zagadnień kulturalnych, ekonomicznych i społecznych Indii; wprowadziłam historię buddyzmu i języka palijskiego oraz żywych języków indyjskich. Zainicjowałam studia irańskie: staroperski, Awestę – również na szerokiej podstawie społecznej. W ostatnich latach, tj. już po wyrzuceniu mnie na bruk [o tym okresie mam prawo tak powiedzieć]⁹ zaprowadziłam naukę języków drawidyjskich: Drowidowie bowiem zajmują blisko połowę Hindustanu. Zawsze podnosiłam, że Indie uzyskują miejsce w rzędzie potęg politycznych, a w niedalekiej przyszłości i ekonomicznych potęg świata. (Życiorys Prof. dr Heleny Willman-Grabowskiej, Profesora zwyczajnego w st[anie] sp[oczynku] UJ, Kraków, 1956, str. 4)

Zajęcia dydaktyczne, w wymiarze ówczesnego pensum profesora zwyczajnego, tj. pięciu godzin wykładów i dwóch godzin seminarium, Profesor Willman Grabowska „prowadziła od października 1927 do września 1939 r. i od kwietnia 1945 do czerwca 1951 r.” (Czekalska i Kuczkiewicz-Fraś, Helena Willman-Grabowska: orientalistka – uczona – popularyzatorka, 2014, str. 19)

Wraz z wybuchem wojny w 1939 r. Willman-Grabowska przenosi się, wraz córką, do Luborzyc pod Krakowem, prawdopodobnie zamieszkując gościnnie w posiadłości Marii Amoreaux¹⁰. Przez cały ten okres pracuje naukowo, ponadto, razem z córką, prowadzi tajne nauczanie dla tamtejszej młodzieży. (Śródka, 1998, str. 486), w odpowiedzi na pytanie o represje w czasie okupacji zeznaje, iż została „zaaresztowana, wraz z innymi profesorami, dnia 6 listopada 1939 r.” (Ankieta personalna H. Willman-Grabowskiej, 1956). H. Lipska tak to opisuje: „okupanci zawiadomili Rektora UJ, że 6 XI o godz. 12, odbędzie się w auli odczyt ss-obergruppenführera Bruno Müllera dla profesorów wyższych uczelni. Zgromadzonych wykładowców hitlerowcy aresztowali [...] Pierwszą wiadomość o tym, co się stało, przyniosła do Biblioteki [Jagiellońskiej] prof. Willman-

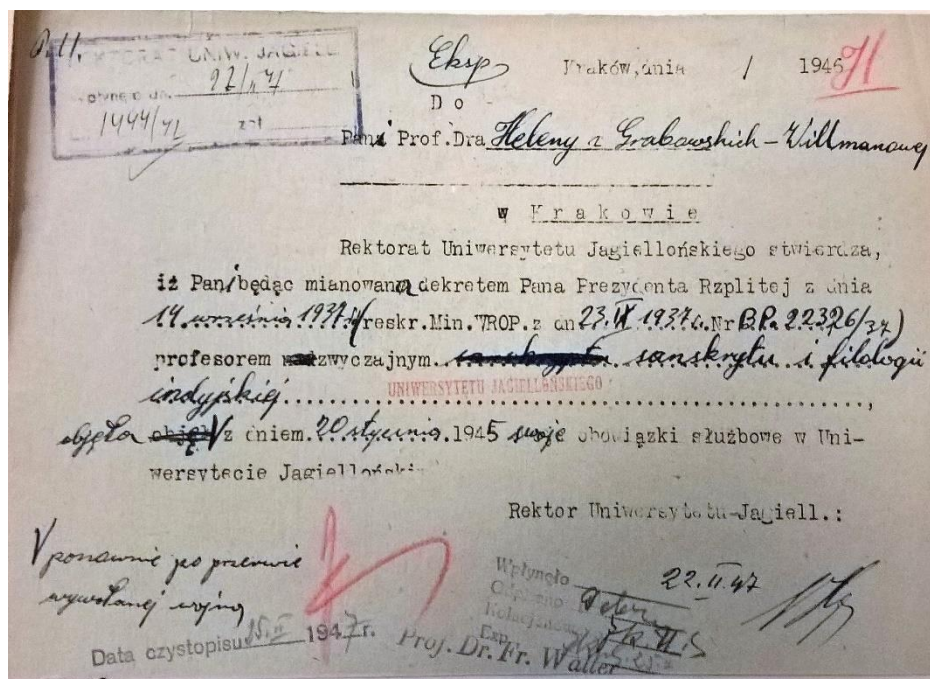
⁸ Za własne środki.

⁹ Fragment tego zdania (od: „tj.” do „powiedzieć”) zdaje się być albo wykreślony, albo podkreślony. W oryginale użyto do tego celu znaków krótkiej spacji (----), które częściowo nachodzą na zawarte w urywku wyrazy, a częściowo je podkreślają. Pomimo tego, fragment ten jest bardzo dobrze czytelny.

¹⁰ M. M. Tytko. Mjr prof. Stefan Szuman w walce o niepodległość Polski (1939-1945). *Sowiniec*. 2014, 44, s. 61: *Stałymi mieszkańcami-gośćmi luborzyckiego dworu [...] byli (nie licząc też samych Szumanów) m.in.: prof. Helena Willman-Grabowska⁶⁷, orientalistka UJ (specjalistka sanskrytu) oraz jej córka Elżbieta.*

Grabowska, która była obecną w auli, jednakże jako kobieta została wypuszczona” (Lipska, 1979, str. 132).

Przeniesienie w „stan spoczynku”

6) Pismo z teczki osobowej Archiwum UJ (sygn. Sil 619), w którym Rektor UJ Fr. Walter wzywa Prof. dr Helenę z Grabowskich-Willmanową, aby „będąc mianowaną dekretem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 września 1937 roku” profesorem zwyczajnym sanskrytu i filologii indyjskiej, objęła ponownie, po przerwie wywołanej wojną, z dniem 20 stycznia 1945 swoje obowiązki służbowe w Uniwersytecie Jagiellońskim”.

(Zdjęcie wykonane przez autorkę opracowania)

Z dniem 1 stycznia

1948 r., postanowieniem Eugenii Krassowskiej, wiceminister w Ministerstwie Oświaty, datowanym na 29 września 1947 r., profesor Willman-Grabowska zostaje „przeniesiona w stan spoczynku”, uzyskując zezwolenie na dalsze prowadzenie wykładów. Zakład Emerytalny odmawia poborów emerytalnych, w oparciu o formalny wymóg odbycia 15 lat służby. W okresie od stycznia do końca sierpnia 1948 r., władze UJ zlecały uczoney prowadzenie wykładów z wolnej katedry, z pełnym wynagrodzeniem (Czekalska, Helena Willman-Grabowska (1870-1957), 2000, str. 227), starając się zarazem już w kwietniu 1948 r., o przyznanie uczoney stałego zaopatrzenia, w wysokości pełnej emerytury profesora uniwersytetu¹¹. „W połowie 1948 r., decyzją Krassowskiej, ogłoszoną w Dzienniku Ustaw, Katedra sanskrytu i filologii indyjskiej zostaje przemianowana na Katedrę językoznawstwa. Wydarzenie to poskutkowało wstrzymaniem honorarium za prowadzone zajęcia zlecone, które były głównym źródłem utrzymania uczoney. Za komentarz niech posłużą słowa odręcznie napisanego, niedatowanego listu Pani Profesor, skierowanego do Rektora UJ:

¹¹ Pismem z dnia 30 kwietnia 1948 r., skierowanym przez Dziekana Wydziału Humanistycznego, Prof. Z. Klemensiewicza, do Wydziału Personalnego Ministerstwa Oświaty. Teczka osobowa Archiwum UJ, sygn.. Sil 619.

W d[niu] 17 lipca Dzień[nik] Ustaw ogłosił „przemianowanie” Katedry Sanskrytu i fil[ologii] ind[yjskiej] na katedrę językoznawstwa. [...] Za mą bytnością [...] w kancelarii Rektoratu, urzędnik mi powiedział: „wiadomość Dz[iennika] U[staw] z d[nia] 17 lipca oznacza, że już nie będzie funduszków na opłacenie wykładów zlecanych, gdyż nie ma katedry”. Jakoż nazajutrz otrzymałam pismo z Rekt[oratu] L. 7744/48 z 6 sierpn[ia]’48: [...] „wobec zwinięcia itd. wstrzymuję Ob.... dalszą wypłatę wynagrodzenia.... z dniem 31 sierpnia.... Podp[isano]. dr. St. Skowron”.

Więc znów jestem wyrzucona na bruk tak doskonale, jak się znalazłam z d[niem] 1 stycznia 1948 [...] [Z]ostałam w pełni sił i działalności zarówno naukowej, jak pedagogicznej, usunięta z pracy, bez żadnego zabezpieczenia. [...] Czy tak się postępuje z ludźmi? – Każde społeczeństwo, każde Państwo, każdy ustrój ludzki marnuje swoich członków, może nawet nie zawsze chcąc tego. Ale czy tak czynić jest dobrze? pożyteczne? Pan Rektor wybaczy, jeśli Mu się co tu nie podoba. Proszę przyjąć wyrazy wielkiego poważania, prof. dr. H. Willman-Grabowska.

Zaopatrzenie emerytalne przyznane zostało dopiero po czterech latach, od 1 października 1951 r. „i to dzięki interwencji Rektora, Kierownika personalnego U.J. i paru kolegów” (Życiorys Prof. dr Heleny Willman-Grabowskiej, Profesora zwyczajnego w st[anie] sp[oczynku] UJ, Kraków, 1956, str. 4) , po wielokrotnych odwołaniach, składanych w ministerstwie przez władze UJ i samą zainteresowaną. W 1957 r. Willman-Grabowską reaktywowano na stanowisko profesora UJ, jednak, z uwagi na swoje lata, nie mogła ona już podjąć pracy dydaktycznej. Do ostatniej chwili życia jednakże pracowała nad przekładami z sanskrytu i ich naukowym opracowaniem. Były to baśniowe opowieści wybrane ze zbioru *Kathasaritsagara* autorstwa Somadewy. Wybór 66 opowiadań *O cnocie i niecnocie niewieściej* wydany został w 1960 r., trzy lata po śmierci Autorki.

Do grona wychowanków profesor Willman-Grabowskiej należeli profesorowie i wykładowcy UJ: Tadeusz Milewski (1906-1966), Tadeusz Pobożniak (1910-1991) oraz Józef Łączak (1926-1989).

Do najważniejszych osiągnięć naukowych prof. Willman-Grabowskiej należy ustalenie cech sanskrytu w okresie, gdy przestawał być językiem żywym, szczegółowe omówienie zagadnienia składni miejscownika w języku wedyjskim oraz badania nad kwestiami semantycznymi języka sanskryckiego. Interesowały ją badania porównawcze w literaturze (motywy w literaturze sanskryckiej i greckiej) oraz pozajęzykowe wpływy na kształtowanie się języka literackiego. (Śródka, 1998, str. 486)

Prace naukowe¹²

Prace profesor Heleny Willman-Grabowskiej (Pobożniak, Helena Willman-Grabowska. Wspomnienie pośmiertne., 1958) z dziedziny indologii i iranistyki można podzielić na: językoznawcze, filologiczno-historyczne, (głównie motywy grecko indyjskie), religioznawcze oraz przekłady z literatury pięknej¹³. Zajmowały ją zagadnienia kulturalno-społeczne, oraz historyczno-społeczne. Pisała także prace polonistyczne. Do najważniejszych prac językoznawczych należą: wymienione wcześniej, dwuczęściowe opracowanie na temat składni języka sanskryckiego pt. *Les composés nominaux dans le Śatapathabrāhmaṇa*. (1927, 1928). *Le locatif dans le Rigveda* (1928) to praca na temat miejscownika w wedyjskim. Pisała o zagadnieniach językoznawstwa ogólnego, indoeuropejskiego, o językach średnioindyjskich oraz drawidyjskich (Czekalska i Kuczkiewicz-Fraś, Helena Willman-Grabowska: orientalistka – uczona – popularyzatorka, 2014, strony 27-28). W tekstach omawiających kwestie kulturalno-społeczne przedstawiała syntetyczny obraz indyjskiej cywilizacji, analizowała państwowy ustrój Indii (IV-III w. p.n.e.) oraz planowała napisać cykl tekstów na temat roli Europejczyków w Indiach, z których ukończyła tylko jeden (Czekalska i Kuczkiewicz-Fraś, Helena Willman-Grabowska: orientalistka – uczona – popularyzatorka, 2014, str. 21). Do tej pory ceni się w świecie indologii jej analizę semantyczną słowa *dharma* (w przybliżeniu prawo, praworządność), w której przedstawia ewolucję znaczeń słowa, a zarazem samej koncepcji, od najstarszych wzmianek w tradycji hinduistycznej, po tradycję buddyjską i dżinijską (*Evolution sémantique du mot dharma*, 1934). Jest autorką *La mythologie brahmanique*, wydanej w pracy zbiorowej *Mythologie Asiatique Illustrée* (Paryż, 1927) oraz współautorką, wraz z P. Masson-Ourselem i Ph. Sternem, opracowania pt. *L'Inde antique et la civilisation indienne* (Paryż 1933). Przełożyła z języka rosyjskiego obejmujący lata 1466-1472 pamiętnik kupca ruskiego Atanazego Nikitina, we wstępie przedstawiając sytuację Dekanu pod panowaniem muzułmańskim w XV w. (*Wędrownik za trzy morza*, Wrocław 1952). Z sanskrytu, oprócz wspomnianego zbioru *O cnocie...*, przełożyła cykl o wetali (wampirze) ze zbioru *Kathasaritsagara*, który zatytułowała *Dwadzieścia*

¹² Tadeusz Pobożniak (Pobożniak, Helena Willman-Grabowska. Wspomnienie pośmiertne, 1958, strony 139-144) omawia bibliografię prac swojej nauczycielki. Wykaz wybranych prac Willman-Grabowskiej można także znaleźć w spisie Iwony Milewskiej (Milewska, 1995, strony 305-306) oraz najnowszej bibliografii wybranych prac, adnotowanej i uporządkowanej według kategorii, w książce *Helena Willman-Grabowska. Orientalistka-uczona-popularyzatorka* (Czekalska i Kuczkiewicz-Fraś, Helena Willman-Grabowska: orientalistka – uczona – popularyzatorka, 2014, strony 27-30)

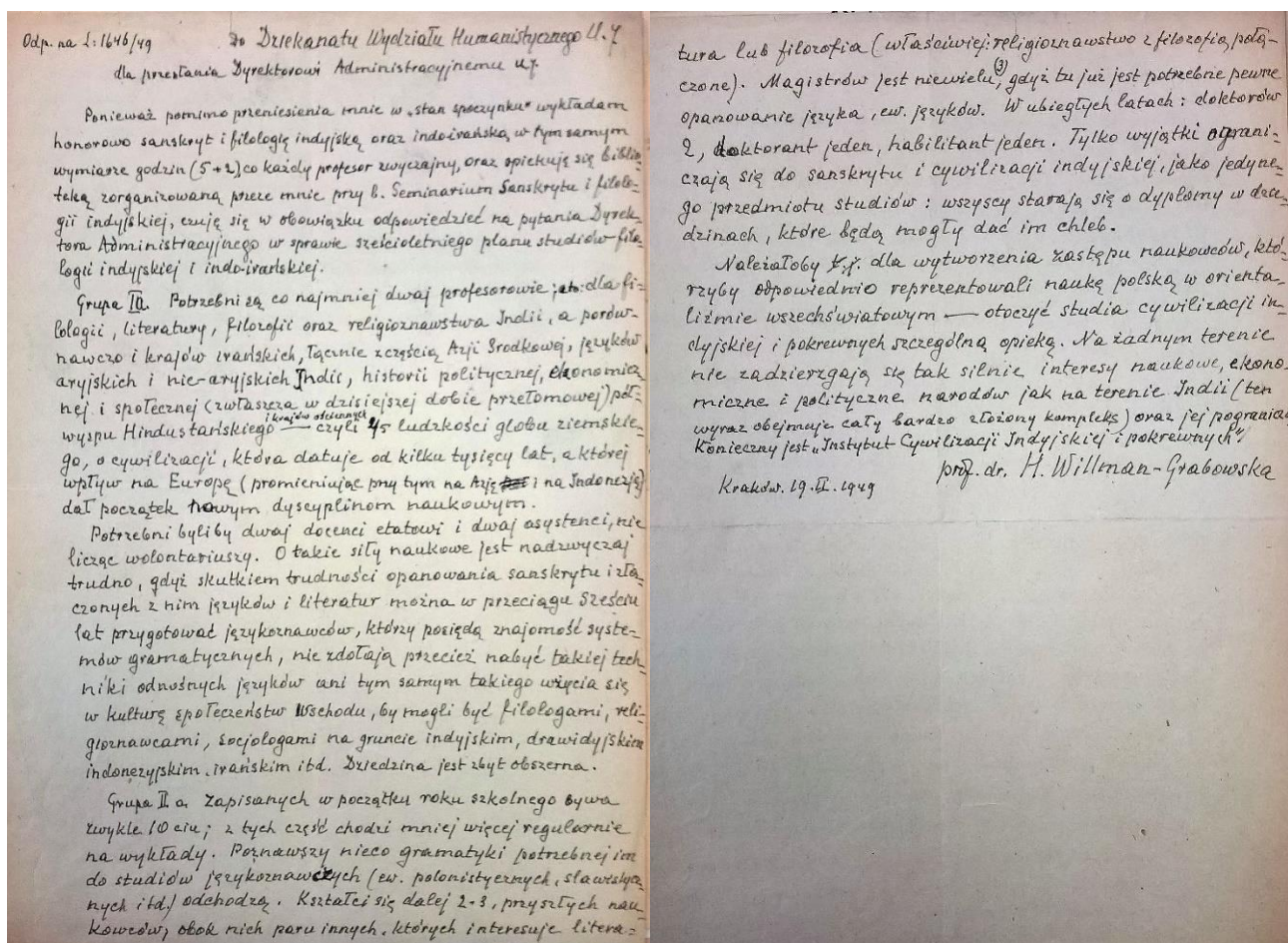
¹³ Klasyfikację tę zaproponowała sama uczona na s. 249 w: H. Willman-Grabowska, „Indianistyka w Polsce i studia jej pokrewne”. [aut. książki] M. Lewicki K. Michałowski, S. Przeworski, et al. [red.] Strelcyn Stefan. *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1957, strony 237-250.

pięć opowieści wampira (Wrocław 1956), a także fragmenty I księgi Mahabharaty, opublikowane w 1957 r., w czasopiśmie „Rocznik Orientalistyczny”.

Halina Marlewicz

Dodatek

Pismo Profesor Heleny Willman Grabowskiej z 19 lutego 1949 r., dotyczące sześcioletniego planu studiów filologii indyjskiej i indoiranjskiej (Archiwum UJ,teczka osobowa Heleny Willman-Grabowskiej, sygn. Sil 619)

[transkrypt oryginalnego pisma]

Odp. na L: 1646/49

Do Dziekanatu Wydziału Humanistycznego U.J.

dla przesłania Dyrektorowi Administracyjnemu U. J.

Ponieważ pomimo przeniesienia mnie w „stan spoczynku” wykładam honorowo sanskryt i filologię indyjską oraz indoirańską w tym samym wymiarze godzin (5 + 2), co każdy profesor zwyczajny, oraz opiekuję się biblioteką zorganizowaną przeze mnie przy b[yłym] Seminarium Sanskrytu i filologii indyjskiej, czuję się w obowiązku odpowiedzieć na pytania Dyrektora Administracyjnego w sprawie sześcioletniego planu studiów filologii indyjskiej i indoirańskiej.

Grupa Ia Potrzebni są co najmniej dwaj profesorowie; a to: dla filologii, literatury, filozofii oraz religioznawstwa Indii, a porównawczo i krajów irańskich, łącznie z częścią Azji Środkowej, języków aryjskich i nie-aryjskich Indii, historii politycznej, ekonomicznej i społecznej (zwłaszcza w dzisiejszej dobie przełomowej) półwyspu Hindustańskiego i krajów ościennych czyli 2/5 ludzkości globu ziemskiego, a cywilizacji, która datuje od kilku tysięcy lat, a której wpływ na Europę (promieniując przy tym na Azję i na Indonezję) dał początek nowym dyscyplinom naukowym.

Potrzebni byliby dwaj docenci etatowi i dwaj asystenci, nie licząc wolontariuszy. O takie siły naukowe jest nadzwyczaj trudno, gdyż skutkiem trudności opanowania sanskrytu i złączonych z nim języków i literatur można w przeciągu sześciu lat przygotować językoznawców, którzy posiedzą znajomość systemów gramatycznych, nie zdołają przecież nabyć takiej techniki odnośnych języków ani tym samym takiego wżycia się w kulturę społeczeństw Wschodu, by mogli być filologami, religioznawcami, socjologami na gruncie indyjskim, drawidyjskim, indonezyjskim, irańskim itd. Dziedzina jest zbyt obszerna.

Grupa IIa Zapisanych w początku roku szkolnego bywa zwykle 10 ciu; z tych część chodzi mniej więcej regularnie na wykłady. Poznawszy nieco gramatyki potrzebnej im do studiów językoznawczych (ew. polonistycznych, sławistycznych itd.) odchodzą. Kształci się dalej 2 -3, przyszłych naukowców, obok nich paru innych, których interesuje literatura lub filozofia (właściwiej: religioznawstwo z filozofią połączone). Magistrów jest niewielu, gdyż tu już jest potrzebne pewne opanowanie języka, ew. języków. W ubiegłych latach: doktorów 2, doktorant jeden, habilitant jeden. Tylko wyjątki ograniczają się do sanskrytu i cywilizacji indyjskiej, jako jedynego przedmiotu studiów: wszyscy starają się o dyplomy w dziedzinach, które będą mogły dać im chleb.

Należałoby dla wytworzenia zastępu naukowców, którzyby odpowiednio reprezentowali naukę polską w orientalizmie wszechświatowym – otoczyć studia cywilizacji indyjskiej i pokrewnych szczególną opieką. Na żadnym terenie nie zadzierzgały się tak silne interesy naukowe, ekonomiczne i polityczne narodów jak na terenie Indii (ten wyraz obejmuje cały bardzo złożony kompleks) oraz jej pogranicza. Konieczny jest „Instytut Cywilizacji Indyjskiej i pokrewnych”.

Kraków. 19.II.1949

prof. dr. H. Willman-Grabowska

Bibliografia

- Ankieta personalna H. Willman-Grabowskiej. (1956). (*Archiwum UJ,teczka osobowa H. Willman-Grabowskiej, sygn. Sil. 619*).
- Curriculum vitae Heleny z Grabowskich Willmanowej, niedatowane (1927?). (brak daty). (*Archiwum UJ,teczka osobowa H. Willman-Grabowskiej, sygn. Sil 619*).
- Curriculum vitae Prof. dr H. Willmanowej-Grabowskiej. (16 czerwca 1949). (*Archiwum UJ,teczka osobowa H. Willman-Grabowskiej, sygn. Sil 619*).
- Czekalska, R. (2000). Helena Willman-Grabowska (1870-1957). W J. Michalik (Red.), *Złota Księga Wydziału Filologicznego* (strony 224-230). Kraków.
- Czekalska, R. i Kuczkiewicz-Fraś, A. (Redaktorzy). (2014). *Helena Willman-Grabowska: orientalistka – uczona – popularyzatorka*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Doktorat es-lettres uzyskany przez Polkę w Paryżu. (1929, 02 12). *Gazeta Lwowska*, 119(35), 5.
- Pobrano grudzień 12, 2017 z lokalizacji
<https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/45132/edition/39573/content?ref=desc>
- Drogoszewski, A. (1934). Polski Związek Nauczycielski 1905-1917. W B. Nawroczyński (Red.), *Nasza walka o szkołę polską 1901-1917. Opracowania, wspomnienia, dokumenty*. (strony 244-264). Warszawa: Komitet obchodu 25-lecia walki o szkołę polską.
- Lipska, H. (1979). Biblioteka Jagiellońska w czasie okupacji 1939-1945. *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, XXIX, strony 131-147.

- Milewska, I. (1995). Selected Bibliography of Polish Indologists connected with Sanskrit Studies in Kraków. *Cracow Indological Studies*, 1, strony 301-306.
- Milewski, T. i Pobożniak, T. (1964). Historia językoznawstwa ogólnego, indoeuropejskiego i filologii indyjskiej w Wniwersytecie Jagiellońskim. W A. Z. Witold Taszycki (Red.), *Wydział filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Historia katedr* (strony 239-286). Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Mossoczowa, M. (1930). Pierwsza Profesorka na Uniwersytecie Jagiellońskim. *Bluszcz. Społeczno-literacki ilustrowany Tygodnik Kobiety*(1). Pobrano z lokalizacji http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/applet?mimetype=image%2Fxdjvu&sec=false&handle=r=xdjvu_html5&content_url=%2FContent%2F103033%2FBluszcz+1930+nr1.djvu&p=7
- Orsza-Radlińska, H. (1934). Koło Wychowawców. W B. Nawroczyński (Red.), *Nasza walka o szkołę polską (1901-1917). Opracowania, wspomnienia, dokumenty.* (Tom II, strony 76-114). Warszawa: Komitet obchodu 25-lecia walki o szkołę polską.
- Orsza-Radlińska, H. (1934). Towarzystwo Pedagogiczne. W B. Nawroczyński (Red.), *Nasza walka o szkołę polską (1901-1917). Opracowania, wspomnienia, dokumenty.* (Tom II). Warszawa: Komitet obchodu 25-lecia walki o szkołę polską.
- Pismo Rady Wydziału Filologicznego UJ do Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego z dn. 22.02.1957. (1957). (*Archiwum UJ,teczka osobowa H. Willman-Grabowskiej, sygn. Sil 619*).
- Pismo Rektora UJ Fr. Waltera do P. Prof. Heleny z Grabowskich-Willmanowej. (1947, luty 22). (*Archiwum UJ,teczka osobowa H. Willman-Grabowskiej, sygn. Sil 619*). Kraków.
- Pismo z dnia 30 kwietnia 1948r., skierowane przez Prof. Z. Klemensiewicza, Dziekana Wydziału Humanistycznego, do Wydziału Personalnego Ministerstwa Oświaty. (brak daty). (*Archiwum UJ,teczka osobowa H. Willman-Grabowskiej, sygn. Sil 619*).
- Pobożniak, T. (1958). Helena Willman-Grabowska. Wspomnienie pośmiertne. *Przegląd Orientalistyczny*, 2(26), strony 139-144.
- Portret Heleny Willman-Grabowskiej (fotografia)*. (brak daty). Pobrano z lokalizacji Zbiory Specjalne, Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie : http://pauart.pl/app/artwork?id=BZS_RKPS_12519_k_118

Rodzice Obywatele! [Inc.:] Rząd rosyjski czuje, iż grunt mu się z pod nóg usuwa i chcąc ratować położenie, kokietuje mglistymi obietnicami wszystkich od których się spodziewa bardziej stanowczego wystąpienia [...]. (1905, I 27). Koło Wychowawców. Druk ulotny. Kopia litograficzna pisma ręcznego. Pobrano z lokalizacji <https://polona.pl/item/rodzice-obywatele-inc-rzad-rosyjski-czuje-iz-grunt-mu-sie-z-pod-nog-usuwa-i-chcac,OTcwMzc1Nw/0/#info:metadata>

Skarżyński, M. (2008). Nieznane listy Jana Baudouina de Courtenay do Jana M. Rozwadowskiego. *LingVaria*, 1(5), strony 205-232.

Śródka, A. (1998). *Uczeni polscy XIX i XX stulecia* (Tomy IV: S-Ż). Warszawa: Aries.

Tytko, M. M. (2014). Mjr prof. Stefan Szuman w walce o niepodległość Polski (1939-1945). *Sowiniec*(44), strony 51-84. doi:DOI: 10.12797/Sowiniec.25.2014.44.04

Willman-Grabowska, H. (1949, luty 19). Do Dziekanatu Wydziału Humanistycznego U.J. (*Archiwum UJ, teczka osobowa H. Willman-Grabowskiej, sygn. Sil 619*). Kraków.

Willman-Grabowska, H. (1957). Indianistyka w Polsce i studia jej pokrewne. W K. M. M. Lewicki, i S. Strelcyn (Red.), *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki* (strony 237-250). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Życiorys Prof. dr Heleny Willman-Grabowskiej, Profesora zwyczajnego w st[anie] sp[oczynku] UJ, Kraków. (1956, marzec). (*Archiwum UJ, teczka osobowa H. Willman-Grabowskiej, sygn. Sil 619*).